

FCR YAYIN LTD.
Genel Yayın No. | General Publication Number: 1763
FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550
ISNI: 0000 0004 4657 1968
ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr
Yayın No | Publication Number: 1050

Kitap Adı : İlahi Takdir ve İnsan İradesi Bağlamında Hidâyet ve Dalâlet Meselesi
Book Title: The Question of Guidance and Misguidance in the Context of
Divine Decree and Human Will

ISBN : 978-625-8724-05-9
DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724059

Yazar | Author: Raci Tanrıkulu | orcid.org/0009-0009-5164-3544
Kurum | Institution: T.C Milli Eğitim Bakanlığı
ROR ID: ror.org/00jga9g46
Editör | Editor: Hekim Tay | orcid.org/0000-0002-2948-2037

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph
Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish
Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm
Baskı Sayısı | Edition: 1
Sayfa Sayısı | Pages: 237 (xvi + 221)

Yayın Tarihi | Publication Date: Kasım | November 2025
Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR
Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAB1 - İslami teoloji | Islamic theology
BISAC: REL063000 - İslam / Teoloji | Religion / Islam / Theology
THEMA: QRAC - İslami teoloji | Islamic theology
LC Classification: BP166 - İslamda kader ve ilahi irade | Predestination in Islam
DEWEY: 297.211 - İslam teolojisi – Kader ve irade | Islamic theology – Predestination and will
WoS Category: Din | Religion
WoS Citation Topics Meso: 6.6 - İslam Araştırmaları | Islamic Studies
WoS Citation Topics Micro: 6.6.2 - İslami Teoloji | Islamic Theology
Scopus Subject Areas: 1202 - Din ve Teoloji | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Tanrıkulu, Raci. *İlahi Takdir ve İnsan İradesi Bağlamında Hidâyet ve Dalâlet Meselesi*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İlahi Takdir ve İnsan İradesi Bağlamında

Hidâyet ve Dalâlet Meselesi

Raci TANRIKULU

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Raci TANRIKULU

Van/Bahçesaray'da doğdu (1989). 2008 Yılında Van Anadolu İmam Hatip Lisesinden, 2012 yılında Van YYÜ İlahiyat Fakóltesinden mezun oldu. 2011 Yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatipliğe başladı. 2013 yılında Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak atandı. 2018 Yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Bilim Dalı'nda yüksek lisansını; 2025 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Bilim Dalı'nda doktora programını tamamladı. MEB bünyesinde İHL meslek dersleri öğretmeni olarak çalışmalarına devam etmektedir.

He was born in Bahçesaray, Van, in 1989. He graduated from Van Anatolian Imam Hatip High School in 2008 and from the Faculty of Theology at Van Yüzüncü Yıl University in 2012. In 2011, he began serving as an imam-preacher under the Presidency of Religious Affairs. In 2013, he was appointed as a teacher by the Ministry of National Education. He completed his master's degree in 2018 at the Institute of Social Sciences, Department of Kalām, Yüzüncü Yıl University, and earned his Ph.D. in 2025 from Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Kalām. He continues his professional career as a vocational courses teacher at an Imam Hatip High School under the Ministry of National Education.

Kitap Hakkında

İlahî Takdir ve İnsan İradesi Bağlamında

Hidâyet ve Dalâlet Meselesi

Allah-insan-âlem ilişkisine dair önemli kavramlardan biri olan hidâyet ve dalâlet, kelâm sistemi içerisinde kader problemi çerçevesinde tartışılır. Hidâyet ve dalâlette, Allah'ın irade ve kudretinin yanı sıra insan iradesinin de etkisi aşikârdır. Allah'ın irade ve kudreti bağlamı, lütuf ve adalet çerçevesinde; insanın iradesi ise sorumluluk bağlamında değerlendirilir. Dolayısıyla hidâyet ve dalâleti tamamen Allah'a havale edip insanın sorumluluğunu ortadan kaldırmak aklî ve nakli geçerli bir gerekçeye dayanmamaktadır. Bu çalışmada hidâyet ve dalâlet mefhumları, insanın yaşam serüveni boyunca yaptığı tercihlerin mahiyeti ve hidâyet-dalâlete olan etkileri bağlamı Taberî'ye göre incelenmiştir. Bu bağlamda çerçevesi oluşturulan araştırma bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan müteşekkildir. Giriş kısmı araştırmanın metodolojisi ve kısaca Taberî'nin ilmi kişiliğine dair bir bilgi sosyolojisinden ibarettir. Birinci bölümde hidâyet ve dalâletin temelini teşkil eden kavramlar tahlil edilmektedir. Bu bağlamda Allah'ın yarattığı ve sorumlu kıldığı insanın yaradılış prototipi olarak fıtratın mahiyeti işlenmektedir. Devamında insan fıtratının bu mahiyeti ile yaşamına başladığı âleme ilişkin Allah'ın koyduğu düzene işaret edilirken, hidâyet ve dalâlet bağlamı tespit edilmektedir. Söz konusu ilişkiler ağı Taberî'nin görüşleri doğrultusunda işlenmektedir. İkinci bölümde hidâyet olgusunun kelâm düşüncesi ve Taberî'ye göre anlam ve bağlamları ele alınmaktadır. Yine hidâyet olgusu ilahî davet, insanın hidâyete ermede etkisi, sebepleri ve hidâyette ilahî lütuf olarak değerlendirilen tevfik konuları işlenmektedir. Üçüncü bölümde, dalâlet olgusu ile ilgili kavram ve durumlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda dalâlet kavramı, hızlân ve organların mühürlenmesi hususları işlenmektedir. Son olarak bu araştırmanın neticesinde ulaşılan bulgular sonuç kısmında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm; İrade; Hidâyet-Dalâlet; Tevfik-Hızlân; Sorumluluk; Fıtrat; Sünnetullah; Taberî

About the Book

The Question of Guidance and Misguidance in the Context of Divine Decree and Human Will

One of the key concepts concerning the relationship between God, humanity, and the cosmos is *hidāyah* (divine guidance) and *dalālah* (misguidance). Within the system of *kalām* (Islamic theology), these concepts are discussed within the framework of the problem of *qadar* (divine decree). In the issues of guidance and misguidance, the influence of both God's will and power, as well as human will, is evident. The divine will and power are evaluated in the context of grace (*luṭf*) and justice (*ʿadl*), while human will is considered in terms of moral responsibility (*taklif*). Therefore, attributing guidance and misguidance entirely to God and thereby eliminating human responsibility is not based on any rational (*ʿaqli*) or scriptural (*naqli*) justification. This study examines the notions of *hidāyah* and *dalālah* according to al-Ṭabarī, particularly in relation to the nature of human choices throughout life and their influence on guidance and misguidance. The research, structured around this framework, consists of an introduction, three main chapters, and a conclusion. The introduction presents the research methodology and provides a brief sociological account of al-Ṭabarī's intellectual persona. The first chapter analyzes the fundamental concepts underlying *hidāyah* and *dalālah*. Within this context, the study discusses the nature of *fiṭrah* (primordial human disposition) as the prototype of human creation upon whom God bestowed both existence and moral responsibility. It then explores the divine order governing the world into which humans are born, identifying the conceptual boundaries of guidance and misguidance within this framework, all through the lens of al-Ṭabarī's thought. The second chapter investigates the concept of *hidāyah* according to *kalām* thought and al-Ṭabarī's interpretation. It discusses the divine invitation (*daʿwah ilāhiyyah*), human agency in attaining guidance, the causes and conditions of guidance, and *tawfiq*—understood as divine grace facilitating right guidance. The third chapter focuses on *dalālah*, examining related concepts and conditions. In this regard, it explores the notions of *dalālah*, *khidhlān* (divine aban-

donment), and the “sealing” (khatm) of the human faculties. Finally, the conclusion evaluates the main findings of the study in light of the foregoing analyses.

Keywords: Kalām; Will; Guidance–Misguidance; Tawfiq–Khidlān; Responsibility; Fiṭrah; Sunnatullāh; al-Ṭabarī

“De ki: «Ey insanlar! Muhakkak ki, Rabbiniz tarafından size hak gelmiştir. Artık her kim hidâyeti kabul ederse kendi nefsi için hidâyete ermiş olur. Ve her kim dalâlete düşerse şüphe yok ki, kendi nefsi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Ve ben sizin üzerinize bir vekil değilim.»” (Yûnus10/108)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xiii
ÖN SÖZ	xv
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Metodu ve Kaynaklar	2
3. İbn Cerîr Taberî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
HİDÂYET ve DALÂLETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	13
1. Hidâyet ve Dalâlette Allah'ın Takdiri	13
1.1. Semantik Tahlil	15
1.1.1. "İlim" Kavramı	15
1.1.2. "İrade" Kavramı	19
1.1.3. "Kudret" Kavramı	24
1.2. Yaratılış İlkeleri Bağlamında Hidâyet ve Dalâlet	26
1.2.1. Allah'ın Ezeli İlmi Gereği Hidâyet ve Dalâlet	28
1.2.2. Hidâyet ve Dalâletin Fıtrat ile Bağlantısı	36
1.2.2.1. Semantik Tahlil: "Fıtrat" ve "Tabiat"	39
1.2.2.2. Hidâyet-Dalâlet Bağlamında Fıtrata Genel Yaklaşımlar	44
1.2.2.2.1. Allah'ın İnsanla Yaptığı Sözleşme: Mısâk	45
1.2.2.2.2. Ontik ve Epistemik Açından İnsanın Hidâyet Kabiliyeti	52
1.2.2.2.3. İnsanın Yaradılış Prototipi: Fıtrat	55
1.3. Kelâmî Düşüncede Hidâyet ve Dalâlette Allah'ın Takdiri	67
1.3.1. Taberî'ye Göre Hidâyet ve Dalâletin Oluşumunda Allah'ın Takdiri	76
2. Hidâyet ve Dalâlette İnsan Etkisi	78
2.1. Kelâmî Düşüncede Hidâyet ve Dalâlet Bağlamında İnsan Fillerinin Yaradılması Meselesi	79
2.2. İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Hidâyet ve Dalâlet	91
2.3. İnsan Fiilleri Bağlamında Allah'ı Bilmenin Aklî ve Dinî Temelleri	94

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'YE GÖRE HİDÂYET ve ALLAH'IN TEVFİKİ/YARDIMI	99
1. Semantik Tahlil: “Hidâyet” ve “Rüşd” Kavramları	100
2. Kelâmî Düşüncede Hidâyet Olgusu	106
3. Taberî'ye Göre Hidâyete Ulaştıran Sebepler	116
3.1. İlahî Vahiy	118
3.2. Peygamberlerin Örnekliliği	122
3.3. İlahî Emir ve Yasaklar	128
4. Hidâyette “Tevfik” Bağlantısı	131
4.1. “Tevfik” ve “Lütuf” Kavramı	131
4.2. Kelâmî Düşüncede Tevfik	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ'YE GÖRE DALÂLET ve HIZLÂN	143
1. “Dalâlet” Kavramı	144
2. Kelâmî Düşüncede Dalâlet	150
3. Dalâlete Götüren Nedenler	157
4. Dalâlet-Hızlân Bağlantısı	167
4.1. “Hızlân” Kavramı	167
4.2. Kelâmî Düşüncede Hızlân	169
4.3. Hızlânın Nedenleri	174
5. Dalâletin Tabiat Haline Gelmesi ve Fıtratın Tahribatı Bağlamında “Organların Mühürlenmesi” Meselesi	176
5.1. “Hatm” ve “Tab” Kavramları	177
5.2. Kelâmî Düşüncede Organların Mühürlenmesi Meselesi	181

SONUÇ	191
KAYNAKÇA	199
DİZİN	217

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, ibn
Bkz./bkz.	: Bakınız
Der./der.	: Derleyen
Ed./ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz./haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Nşr./nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
sy.	: Sayı
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk./thk.	: Tahkik eden
Trc./trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
y.y.	: Yayıncı yok/bilinmiyor

ÖN SÖZ

İnsanın Allah ile ilişkisini ifade eden temel kavramlardan hidâyet ve dalâlet, şüphesiz tek taraflı gerçekleşen bir duruma işaret etmez. Ayrıca insanın iradesi ve kudretine de taalluk eder. Zira hidâyet ve dalâlet sadece bir inanç durumu olarak telakki edilemeyecek kadar geniş kapsamlıdır. Buradan hareketle bu çalışmada hidâyet ve dalâlet olguları ele alınmaktadır. Bu iki olgu Allah ile ilişkisinde insanın hem ilahî yaradılış itibari ile hidâyet ve dalâlet kabiliyetlerine hem de insanın sorumluluğuna işaret eder. Yine Kur'an'da geçen ifadeler hidâyet ve dalâletin meydana gelmesini Allah'ın mutlak ilmi ve iradesinin yanı sıra insanın iradesine de izafe eder. Nitekim İslam kelâmında hidâyet ve dalâlet konusunun problematik yönü burada ortaya çıkmaktadır.

İnsanın hidâyete ermesini veya dalâlete sapmasını Allah'ın mutlak iradesine izafe eden kelâmcılar olduğu gibi sadece insanın iradesine bağlayanlar da olmuştur. Ancak kelâm düşüncesinde bu iki olgunun meydana gelmesinde sebeplerin tercih edilmesini insanın irade ve ihtiyarına; yaratma anlamında ise Allah'ın mutlak ilmi ve iradesine bağlayan Sünnî düşünce genel kanaati oluşturur.

İbn Cerîr et-Taberî ise hidâyet ve dalâlet konusunda daha geniş bir bakış açısı sunar. Bu anlamda bir olgu olarak hidâyet ve dalâlet Allah'ın mutlak ilmi, iradesi ve kudretiyle yine O'nun belirlediği ilahî ilkeler bağlamında gerçekleşir. Bu da insanın ilk yaratılışı ile başlar ve aynı zamanda insanın bütün yaşam serüvenini de ilgilendirir. Hidâyet, insanın yaratılış fonksiyonlarına vurgu yaptığı gibi yaradılış kabiliyetleri anlamında da insanın Rabbini bilme yetisidir. Bununla birlikte hidayet Allah'ın hem insana beyanı hem de özel bir lütfudur. Aynı şekilde dalâlet olgusu insanın kötülük yapma ve günah işleme kabiliyetleri ve tercihlerinin de sürekli canlı olduğuna işaret eder. Buradan hareketle insanın hidayete ermesi ya da dalâlete düşmesi, insanın

yaşamı boyunca yaptığı tercihlerle belirlenmektedir. Bu açıdan hidâyet veya dalâlet Allah'ın ezeli ilmine mutabık şekilde gerçekleşir. Ancak bu durum insanın irade ve tercihleri bağlamında ihtiyarî olarak meydana gelmektedir.

Taberî'ye göre hidâyet veya dalâletin Allah'ın ilmine uygun ve insan iradesine bağlı olarak gerçekleşmesi, hidâyete eren kimseye Allah tevîki ile yardım eder. Sonunda ilahî yardım onu cennete ulaştırır. Dalâlete düşen kimseyi ise Allah hızlânda bırakarak onu günahlarıyla baş başa bırakır. Böylece işlediği günahlar ve kötülükler sebebiyle onda bir huy/tabiiata dönüşür. Sonunda Allah onun kalbini, kulaklarını ve gözlerini mühürler. Böylece dalâlet ve hızlân içinden çıkılmaz hâle gelir.

Bu eser, 2025 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığımız “Taberî’de Hidâyet ve Dalâlet” isimli doktora çalışmamızdır. Bilindiği gibi bilimsel bir çalışmanın ortaya konmasının her aşamasında önemli zorluklar vardır. Bu güçlüklerin aşılmasında ve araştırmanın nihayete erdirilmesinde birçok hocamın desteğini gördüğümü memnuniyetle dile getirmem gerekir. Bu anlamda kendisinden istifade ettiğim başta Prof. Dr. Ahmet Akbulut hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün hocama içten şükranlarımı sunarım. Titiz bir okuma ile tezin düzeltilmesinde önemli desteğini gördüğüm Prof. Dr. Muammer Esen hocamı saygı ve minnetle anmak isterim. Hassaten çalışmanın başından nihayete ermesine, hiçbir desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Hekim Tay hocama kalbî teşekkürlerimi sunarım. Yine burada isimlerini zikretmediğim ancak birçok desteğini gördüğüm dostları da şükranla anmam gerekir. Son olarak bu zorlu süreç boyunca her türlü fedakârlığı gösteren, yanımda olup azim ve gayretimi canlı tutan sevgili ailemin her üyesine ayrı ayrı şükranlarımı ifade etmek isterim.

Raci TANRIKULU

Van 2025